

אנשים עם מוגבלות בתקופת הקורונה

דליה נסים¹

אנשים עם מוגבלות ומצבי חירום

בדומה לאנשים רבים, גם אנשים עם מוגבלות עלולים לאבד תחושת ביטחון ואף לחוות לחץ ואיום בעקבות שינויים בסביבה ובסגרת חייהם. הדבר נכון בחיי היום-יום במצבים כמו מעבר דירה, שינוי מסגרת טיפולית, מצבי חירום ביטחוניים ועוד ונכון אף יותר במצב משברי מאיים שאינו מתוכנן או צפוי. הקושי עולה במיוחד כאשר אין לאדם ידע וניסיון קודם בהתמודדות עם המצב המשברי.

חלק מהתחושה הקשה ומהלחץ נובעים מההפרה באיזון בשגרת חייהם ועקב הקושי להסתגל במהירות למצבים חדשים, כמו סגירת מקום העבודה או מועדון היום, צמצום או מניעת אפשרות ליציאה מחוץ לבית המגורים והאילוץ להישאר בדירה או בהוסטל במשך כל שעות היום. נוסף על אילוצים אלו, חלק מהאנשים עם מוגבלות, מפאת קשיים קוגניטיביים והיעדר הנגשה מספקת של המידע, לא תמיד יבינו את מהות האיום ואת הקשר בין האיום כפי שהוא מתווך להם (וירוס/מחלה קשה) לבין ההתנהגות הנדרשת (מהו הקשר בין המילה קורונה או וירוס לבין ההכרח להישאר בבית; בעבור אנשים שאינם חולים ואינם מרגישים חולי או חולשה, מהו הקשר בין איום שאינו נראה לבין שטיפת ידיים והימנעות ממגע ומיציאה החוצה ועוד). אנשים עם מוגבלות המתגוררים בדירה מוגן (הוסטל, דירה או פנימייה) התמודדו במהלך החודשים הראשונים של מגפת הקורונה עם אתגרים נוספים כמו ההכרח להישאר בסגר בתוך מסגרת המגורים, הצפיפות, היעדר חלק מהצוות הקבוע (שנמצא בעצמו בבידוד), לחץ ואי ודאות שבו נתונים חברי הצוות, צמצום או היעדר מוחלט של קשר עם בני המשפחה, דאגה לחברים ולהורים. כל אלו כאמור פוגעים בשגרת החיים ובאיכות החיים.

1 ד"ר דליה נסים - מנהלת פדגוגית מכון טראמפ, בית איזי שפירא..

צרכים ייחודיים של אנשים עם מוגבלות בתקופת הקורונה

בסקירה שעשה צוות שולחן עגול בין־מגזרי בנושא אנשים עם מוגבלות ומשבר הקורונה (טורם ואחרים 2020), נמצא כי הנושאים המרכזיים שעלו כצרכים מהשטח נגעו לכמה תחומים שדרשו טיפול ייחודי ומתן מענה מותאם לצרכיהם של אנשים עם מוגבלות - מענים שעל פי רוב לא ניתנו. התחומים העיקריים שעלו הם הצורך להתנהל מול מידע רב ומשתנה מידי יום ביומו ומול הנחיות אופרטיביות רבות. כמו כן, כיצד לנהוג במצב של חוסר במידע ספציפי רלוונטי בעבורם כאנשים עם מוגבלות, באיזה אופן ללקט מידע ממקורות שונים על מנת לקבל תמונה מקיפה, ועוד מנציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ומפניות של ארגונים ואנשים פרטיים עלה כי חלק ניכר מהמידע שפורסם לא היה נגיש לאנשים עם מוגבלות, וזאת לצד הקושי הכרוך בחיפוש מידע ממקורות שונים. עקב כך, פעמים רבות הם היו חסרים את המידע הנדרש כדי להתמודד עם המציאות אשר השתנתה באופן תדיר.

צרכים דומים ביטאו חברי **קבוצת מנהיגות**² המופעלת באמצעות בית איזי שפירא ואלווין ישראל בהתייחס לשאלה: "איך היה לכם בתקופת הקורונה - איך נראו החיים שלכם?" המשפטים העיקריים שעלו היו: "היה לנו משעמם, לא היה לנו מה לעשות בדירות, לא הייתה מספיק תעסוקה", "לא הבנו בדיוק מה קורה. מה מותר? מה אסור? ובעיקר למה?", "לא היה מי שייתן לנו עזרה נפשית", "במקרה של בידוד נאלצנו לעבור להורים או למסגרת אחרת. רצינו להישאר בדירה שלנו", "לא נתנו לנו לצאת לעבוד אף שרצו אותנו בעבודה", "רצינו לעשות סיבוב מסביב לבית ולא הרשו לנו", "צריך לשפר את מערכות התקשורת בדירות שנוכל להיות יותר באינטרנט".

בניתוח תוכן שיחות טלפוניות שהגיעו לקו החם שהפעיל "בית איזי שפירא" בחודש הראשון של הקורונה (משיח, 2020)³, נמצאו התכנים והצרכים הבאים שהעסיקו את האנשים עם מוגבלות: הפונים דיברו בעיקר על דאגה כלכלית ותעסוקתית עקב יציאה לחל"ת, חשש שלא יקבלו אותם לעבודה עם סיום החל"ת, צורך בתמיכה רגשית ובסביבה חברתית ("אני לא יכול להיפגש עם החברים והמדריכים שלי"), בדידות, קושי למצוא את מקומם בבית עם הוריהם, קושי למצוא עיסוק משמעותי, קושי ובלבול בהבנת ההוראות לחיי היום־יום ("מותר לי לצאת לקניות? לא יקנסו אותי?").

מבדיקה מהנעשה במדינות אחרות נראה כי המצב דומה. המאמר האוסטרלי "השמעת קולם של אנשים עם מוגבלות שכלית במהלך המגיפה" של המועצה לאנשים עם מוגבלות

2 נמסר על ידי אילנה קולנדר - יחידה קהילתית בית איזי שפירא (מאי 2021)

3 מסמך פנימי שפי משיח - מנהלת הקו החם, בית איזי שפירא (מאי 2021)

שכלית (Council for Intellectual Disability 2020), מביא את קולם ודבריהם של אנשים עם מוגבלות והמלצותיהם בעקבות חווית הקורונה. במוקד המלצותיהם התמקדות בצורך בשינוי בארבעת התחומים הבאים:

1. **לספר ולעדכן את האנשים על תוכניות הממשלה בעניינם** - אף שאנשים שמחו שיש תוכנית, רובם דיווחו כי מעולם לא שמעו עליה. "הממשלה צריכה ליידע אנשים עם מוגבלות שכלית שיש תוכנית ולשאול אותם מה דעתם".

2. **הפקת מידע קל לקריאה על וירוס הקורונה** - אנשים עם מוגבלות שכלית ציינו שאין די מידע בפישוט לשוני על וירוס הקורונה. כמו כן הם התקשו למצוא את מעט החומרים הקיימים. "יהיה טוב לקבל את כל המידע על וירוס הקורונה בקריאה קלה", כלשונם.

3. **עובדי בריאות הם אנשי מפתח להבנת המציאות בהתייחס למגפה** - האנשים דיווחו כי הם רוצים שהממשלה תוודא שלאנשי מקצוע חיוניים כמו רופאים, פסיכולוגים ורוקחים יש מידע בפישוט לשוני על וירוס הקורונה. "רופאי המשפחה צריכים לתת לאנשים עם מוגבלות שכלית מידע או חוברות מתאימות בקריאה קלה".

4. **הצורך של האנשים שגרים בבתים קבוצתיים לדעת את זכויותיהם** - אלה הגרים בדור מוגן דיווחו על בלבול בהבנת ההוראות, מחסור במידע בפישוט לשוני, בדידות, דאגה למקרה שהם ידבקו בקורונה לצד מצבם הרפואי המורכב ודאגה בגלל מצבם הרגשי ("הסגר ממש פגע בי, המצב הנפשי שלי היה ממש רע"). אנשים דיווחו גם על קשיי ניידות בגלל צמצום התחבורה הציבורית: "אני ממש צריך לדעת איך אני יכול להגיע לעבודה שלי". בין היתר ציינו כי "הרבה אנשים עם מוגבלות נשכחים, לכן טוב לדעת שהממשלה חושבת עליהם".

בספרד מדווחים אנשים עם מוגבלות על קשיים וחסמים דומים במהלך הקורונה (IDA a) 2020): חסמים בגישה למידע, חסמים בביצוע משימות יומיומיות, נסיעה בתחבורה ציבורית הפכה לאתגר בגלל שינויי מסלולים, הפחתת קווים, הקושי הנובע מחיוב מסיכה, קשיים כלכליים עקב הפחתת היקפי עבודה או פיטורין, חסמים בגישה לסיוע רפואי שכן מרבית הצוותים גויסו למשימות קורונה ואי אפשר היה לגשת להתלונן על "סתם" כאב. נוסף על כך, אנשים עם ליקויי שמיעה וחרשות התקשו בקריאת שפתיים של צוותים הרפואיים שעטו מסכות כנדרש.

ליסה מהולנד (IDA 2020 b) מספרת את סיפורה ומתכננת עולה כי היא חווה מציאות דומה: היא מתניידת בכיסא גלגלים ונתקלה בקשיים הנובעים מהיעדר הסברה מספקת וחוסר ידע. לעיתים אנשים מעוניינים לסייע לה ונוגעים בכיסא הגלגלים שלה ואין בטוחה אם זה לא מסכן אותה או אותם (בגלל הקורונה), ולעיתים, כשהיא זקוקה לסיוע, אנשים נמנעים מלסייע מחשש להתקרב אליה. בשני המקרים היא מרגישה בודדה, מרוחקת

חברתית ומתקשה לשמור על עצמאותה. כאשר נזקקה בדחיפות לרופא, לא קיבלה מענה מכיוון שכולם עסוקים בטיפול בקורונה. כך גם התבטלו טיפולי הפיזיותרפיה הנחוצים לה, עקב הידבקות המטפלת בקורונה. כתוצאה מכך מצבה הרפואי והפיסי הוחמר.

האתר הבינלאומי (IDA 2020 c) מוצף סיפורים של אנשים עם מוגבלות ממדינות רבות בעולם אשר למרות השוני ביניהם, החסמים העיקריים שאותם הם מתארים דומים ובכללם חוסר במידע נגיש וזמין, קשיי ניידות, בדידות, קשיים כלכליים וקשיים בקבלת שירותי רפואה.

הורים ובני משפחה של אנשים עם מוגבלות

לצד דיווחיהם של אנשים עם מוגבלות ביטאו גם הורים לילדים ובוגרים עם מוגבלות ובני משפחה אחרים צרכים ייחודיים שעלו בתקופה זו בחיי היום יום. ביטוי לכך אפשר למצוא מניתוח שיח הרשת בנוגע להשפעת משבר הקורונה על ילדים עם מוגבלות (ברלב ומורן גלעד, 2021). מרבית ההורים החלו לבטא עמדות שליליות בהתייחס להיעדר ידע וסגירת השירותים הנחוצים והציפו קשיים בכל הנוגע לטיפול בילדים עם מוגבלות בתקופת הקורונה. הסיבות העיקריות לאופיו השלילי של השיח היו סגירת מוסדות הלימוד ללא התחשבות במשמעות הסגירה בעבור הילדים; השפעת המשבר על הילדים בבית (בעיות התנהגותיות, רגרסיה, שעמום); ההורים כרעו תחת נטל הטיפול בילדים ללא כלים ומשאבים; אופן פתיחת הלימודים לאחר תקופת הסגר (ללא הסעות למוסדות, יום לימודים מקוצר, שיבוץ עם ילדים וצוות שלא מכירים, העברת ילדים מהחינוך המשלב לחינוך המיוחד); סוגיית ההפרדה של ילדים במוסדות דיור מבני משפחותיהם (טענה על אטימות, החלטה ללא הגיון רפואי, ללא ניסיון למצוא חלופות); ופרסומו של "דוח התיעדוף" (המעמיד אנשים עם מוגבלות בעדיפות פחותה במקרה של מחסור במכונות הנשמה).

ביטוי דומה נמצא מניתוח השיחות שהגיעו ל"קו החם" שפתח בית איזי שפירא בחודש הראשון של הקורונה (משיח, 2020)⁴. ההורים הביעו לחץ, חרדה, דאגה מהמצב הכלכלי, דאגה להתנהלות הבית כאשר האדם עם המוגבלות נמצא בו במשך כל שעות היום כשהוא חסר תעסוקה ופעילויות. כמו כן, הביעו חשש מסיכון לילד/נער עצמו או לשאר בני הבית, קושי במציאת חלופות להוצאת אנרגיה לצעירים עם אוטיזם או בעיות קשב וריכוז, תחושת הצפה רגשית, בלבול סביב ההנחיות ואופן ביצוען.

4 מתוך מסמך פנימי שפי משיח - מנהלת הקו החם, בית איזי שפירא (מאי 2021).

השפעת הקורונה על אנשים עם מוגבלות

במחקר שנערך בישראל לבדיקת השפעת הקורונה על אנשים עם מוגבלות (בר־לב ובכר, 2020) נמצא שאכן הייתה השפעה של המשבר על אנשים עם מוגבלות במישורי חיים שונים. בהתייחס ל**מצב התעסוקתי**, דיווחו בחודש אוקטובר 2020 רק 39% מן המשיבים כי היו מועסקים. זאת לעומת 59% שהיו מועסקים בחודש פברואר 2020 (לפני פרוץ משבר הקורונה). ירידה בתעסוקה כרוכה גם בירידה במצב הכלכלי. ואכן, סקר של הלמ"ס בנובמבר 2020 מצא כי יותר ממחצית מן המשיבים עם מוגבלות (53%) דיווחו כי במצבם הכלכלי חלה החמרה בעקבות משבר הקורונה לעומת 42% בקרב כלל האוכלוסייה.

מבין המדדים השונים שנבדקו במחקר (מצב הבריאות, מצב רגשי, תפקוד כללי ועוד), נמצא כי **המצב הרגשי** הוא המדד שבו חלה ההחמרה הרבה ביותר לעומת כלל האוכלוסייה. בעוד בכלל האוכלוסייה דיווחו 30% מן האנשים כי מצבם הנפשי החמיר, מקרב האנשים עם מוגבלות דיווחו 66% על החמרה במצבם הרגשי בעקבות משבר הקורונה. 70% מן ההורים דיווחו כי חלה החמרה במצב הרגשי של הבן/בת עם המוגבלות ו-69% מההורים ילדים או לבוגרים עם מוגבלות דיווחו על החמרה גם במצבם הנפשי.

מלבד קשיים רגשיים, נתקלו האנשים עם מוגבלות והוריהם גם בקשיים יום-יומיים. 61% מן האנשים עם מוגבלות ו-72% מן ההורים דיווחו כי היה להם **קושי לצרוך שירותים שונים** בתקופת משבר הקורונה. טיפולים פרא-רפואיים וטיפולים רגשיים הם השירות שהיה הקשה ביותר להשגה, הן על פי דיווחי אנשים עם מוגבלות (33%), הן על פי דיווחי ההורים (72%). מדאיגים במיוחד הממצאים המראים כי 68% מבין האנשים עם מוגבלות הביעו חשש שלא יקבלו טיפול ראוי אם יחלו בקורונה, ו-66% חששו שלא יקבלו כלל טיפול ראוי אם יזדקקו לטיפול שאינו קשור לקורונה. בר־לב ובכר (2020) מצאו עוד כי אנשים עם מוגבלות דיווחו כי הקורונה השפיעה לרעה על **קשריהם החברתיים**. 66% דיווחו כי הקשרים החברתיים שלהם נחלשו ו-72% דיווחו כי לא יצרו קשרים חדשים בתקופת משבר הקורונה. עם זאת, לתקופת הקורונה היו גם היבטים חיוביים. נמצאה עלייה בשימוש באמצעים דיגיטליים ליצירת קשר, כאשר מרבית האנשים עם מוגבלות דיווחו על שימוש רב יותר בתקופת המשבר באינטרנט, ברשתות חברתיות (64%) ובשיחות וידאו (74%). 35% מן האנשים עם מוגבלות דיווחו כי רכשו יכולת לעשות שימוש באמצעים טכנולוגיים או שיפרו אותה, ו-65% ממשתתפי המחקר דיווחו כי רכשו או שיפרו יכולת כלשהי במהלך משבר הקורונה.

מחקרן של בר־לב ועמיתיה (2021), המתבסס על דיווחי הורים של ילדים עם מוגבלות, מחדד את ההשפעות השונות על ילדיהם. המדדים שבהם חלה ההידרדרות הבולטת ביותר אצל כל הילדים הם במישור הרגשי והחברתי - שיעורם של הילדים עם מוגבלות

שאצלם חלה הידרדרות במצב הרגשי והחברתי גבוה, והוא בולט אף יותר בקרב תלמידי בתי הספר לעומת ילדים בגיל הרך, ובקרב ילדים עם מוגבלות במסגרות החינוך הרגילות לעומת אלה שלומדים במסגרות מיוחדות (בית ספר של חינוך מיוחד, גן חינוך מיוחד ומעון יום שיקומי). גם על יעילות הלמידה מרחוק מדווחים ההורים כנמוכה יותר בקרב ילדים עם מוגבלות לעומת ילדים ללא מוגבלות. נמצא כי הלמידה מרחוק יעילה יותר בגילים הבוגרים, וכי התרומה העיקרית של הלמידה מרחוק ניכרת בהיבט של שמירה על סדר היום וכחות בהיבט הלימודי והחברתי.

הערכות והמלצות לעתיד

התבוננות בהשפעת משבר הקורונה על אנשים עם מוגבלות, וכן בדבריהם על אודות צרכיהם וחוויותיהם בזמן המשבר, מעלה שאלות אשר ראוי לבחון כבסיס להמלצות ליישום בימי רגיעה ושיגרה, באופן שבמצב החירום הבא יינתן מענה מותאם יותר לכלל האזרחים. ראוי כי קובעי מדיניות ונותני שירותים יידרשו לסוגיה כיצד נוכל לצייד אנשים עם מוגבלות טוב יותר להתמודדות עם מצבי חירום, צפויים ובלתי צפויים, כך שיהיו עצמאיים יותר ותלויים פחות בסביבתם. כמו כן, כיצד אפשר להנגיש את המידע לאזרחים על בסיס קבוע, כפי שאפשר לראות במדריכים בפישוט לשוני (CID 2020) באופן שבו מידע חיוני להתנהלות יומיומית יהיה מונגש לכל אזרח בשגרה ובחירום. ועוד: אילו יוזמות נוכל לקדם בשגרה אשר תסייענה להבניית תוכנית שתסייע לאנשים עם מוגבלות להתאושש נפשית ורגשית לאחר משבר או אסון. תוכניות להערכות בחירום המתייחסות לאנשים עם מוגבלות צריכות לכלול הנחיות למצבים שבהם אנשי התמיכה הישירים שלהם מושפעים גם הם מהאסון. הן צריכות להגדיר מי נמצא בקשר מתמיד עם האדם עם המוגבלות וכיצד שירותי החירום ברשויות המקומיות יכולים להכיר טוב יותר את החוזקות ואת צורכי התמיכה של כל חבר בקהילה על־מנת לפתח מענים מותאמים בעבורם.

בנוסף לפיתוח וחיזוק תחומים אלו כדאי להרחיב את התשתיות הקהילתיות בכל רשות מקומית כך שאנשים עם מוגבלות, אנשים קשישים ואנשים ללא עורף משפחתי יהיו חלק מהמארג החברתי בשגרה, על מנת לקדם את ההשתלבות וההשתתפות שלהם בשגרה ובחירום. כפי שאפשר לראות מהניסיון האוסטרלי (Collaborating 4 Inclusion, 2020), אנשים עם מוגבלות הם חלק מחיי הקהילה ושותפים בתהליכי קבלת החלטות, הם משתלבים בפעולות ההכנה לשעת חירום ובפעולות ההתנדבות בזמני חירום וכמו־כן יצרו קשרים חברתיים אשר סייעו להם ולאחרים להכיר זה את זה, להבין את הצרכים והמענים הנדרשים לכל אחד ולמנוע מצבים של בדידות בחיי היום־יום ובעיקר בשעת משבר.

ביבליוגרפיה

בר לב, ל. בכר, גרינשפן רמון, ה. (2020). השפעת משבר הקורונה על אנשים עם מוגבלות: דיווחי אנשים עם מוגבלות ודיווחי הורים לילדים או לבוגרים עם מוגבלות. מאירס ג'וינט, ברוקדייל, ירושלים.

https://brookdale.jdc.org.il/publication/corona_impact_people_with_disabilities/

בר לב, ל. נמרפורסטנברג, ר. בכר, י. מורנגלעד, ל. (2021). השפעת משבר הקורונה על ילדים עם מוגבלות. מכון מאירס ג'וינט, ברוקדייל, ירושלים. <https://did.li/Eparl>

בר לב, ל. מורנגלעד, ל. (2021). שיח הרשת בנוגע לילדים עם מוגבלות: השפעת משבר הקורונה. מכון מאירס ג'וינט, ברוקדייל, ירושלים. https://brookdale-web.s3.amazonaws.com/uploads/2021/04/Network_Discourse_Regarding_Children_with_Disabilities.pdf

טורם, א. הדס, ה. אפרתי, י. דוד, ל. (2020). שולחן המשנה לשולחן הביניים: מגזרי בנושא אנשים עם מוגבלות בעת משבר הקורונה. השולחן העגול במשרד ראש הממשלה, משרד ראש הממשלה, ירושלים. https://beinmigzari.pmo.gov.il/Emergency/Documents/july_2020.pdf

CID (2020). *Easy-Read-Guide-about-What-is-happening-in-my-home*
<https://cid.org.au/wp-content/uploads/2021/07/Easy-Read-Guide-about-What-is-happening-in-my-home.pdf>
<https://cid.org.au/our-stories/stay-home-stay-busy-during-coronavirus/>
<https://cid.org.au/resource-tag/info-guide/>
<https://cid.org.au/wp-content/uploads/2020/07/The-anchor-exercise-CID-Jul2020.pdf>

Collaborating 4 Inclusion. (2020). *COVID-19 Planning Resource for People with Disability (Australia)* <https://collaborating4inclusion.org/home/COVID-19-person-centred-emergency-preparedness/>

Council for Intellectual Disability (2020). *COVID-19 Leave no one behind: CID consultations with people with intellectual disability on the Australian Government's response to Coronavirus* <https://cid.org.au/wp-content/uploads/2020/07/COVID-19-consultation-report-leave-no-one-behind-CID-Jun20.pdf>

IDA (2020 a). *COVID-19 in Spain: what are the main barriers faced by persons with disabilities?* <https://www.internationaldisabilityalliance.org/covid-spain>

IDA. (2020 b). *How Social Distancing Disproportionally Restricts Persons with Disabilities: A Story From the Netherlands.* <https://www.internationaldisabilityalliance.org/covid19-netherlands>

IDA (2020 c). *Voices of People with Disabilities During the COVID19 Outbreak* <https://www.internationaldisabilityalliance.org/content/voices-people-disabilities-during-covid19-outbreak#LinkVaccination>